

ГОЛОСУЙ ЗА ЛІНДБЕРГА АБО ГОЛОСУЙ ЗА ВІЙНУ

Над цими спогадами панує страх, безмежний страх. Звісно, у кожному дитинстві є свої страхи, та мені й досі цікаво, чи ріс би я таким самим зацькованим хлоп'ям, якби Ліндберг не став президентом або якби я народився не в єврейській сім'ї.

Коли в червні 1940-го гримнуло перше потрясіння — з'їзд Республіканської партії у Філадельфії висунув кандидатом у президенти всесвітньо відомого героїчного авіатора Чарльза О. Ліндберга, — моєму батькові, страховому агенту з початковою шкільною освітою та заробітком трохи менше ніж п'ятдесят доларів на тиждень, яких вистачало на вчасну сплату найважливіших рахунків, але не набагато більше, виповнилося тридцять дев'ять. Матері — яка колись мріяла вступити до педагогічного коледжу, та не змогла за браком коштів, яка після закінчення школи жила з батьками й працювала секретаркою, яка завдяки вмінню спритно заощаджувати принесену щоп'ятниці батькову зарплату і не менш спритно вести господарство вберегла нас від усвідомлення бідності за найтемніших часів Великої депресії, — було тридцять шість. Моєму братові Сенді, семикласнику з дивовижним для його віку хистом до малювання, виповнилося дванадцять, а я, третьокласник, який на пів року обігнав свою шкільну програму, — а також тільки-но почав колекціонувати марки, як і мільйони інших дітей надихнувшись прикладом головного філателіста країни, президента Рузвельта — мав сім років.

Ми жили у квартирі на другому поверсі будиночка на дві з половиною родини, на обсаженій деревами вулиці дерев'яних каркасних будинків з однаковими гостроверхи-

ми ганками з червоної цегли і з крихітними двориками спереду, закутими зусібіч низеньким живоплотом. Район Віквейк звели на фермерських земельних наділах незабудованої південно-західної околиці Ньюарка відразу після Першої світової війни — якихось шість вуличок, царствено названих іменами переможних командувачів військово-морського флоту доби Іспано-американської війни, і місцевий кінотеатр «Рузвельт», що отримав свою назву на честь шестиюрідного брата ФДР* — і заодно двадцять шостого президента країни — Теодора Рузвельта. Наша вулиця, Самміт-авеню, розташувалася в районі на гребені такого самого пагорба, як і решта в портовому місті, котре мало де здіймається на сотню футів над рівнем солончаку з його припливами та відпливами на півночі й сході міста та глибокою затокою на схід від аеропорту, яка оминає нафтові резервуари півострова Байонн, там зливається з Нью-Йоркською затокою, омиває статую Свободи і впадає в Атлантику. Дивлячись на захід з дальнього вікна нашої спальні, ми іноді могли сягнути зором ген аж до темної лісосмуги Вачунзьких гір — розташованого в низині гірського кряжа, отороченого розкішними маєтками та заможними, негусто заселеними околицями, найдалшого краю відомого нам світу на відстані десь за вісім миль від нашого дому. За квартал південніше простяглося робітниче містечко Гіллсайд, де переважно жили люди неєврейського походження. Межа з Гіллсайдом була початком округу Юніон, цілком інакшого Нью-Джерсі.

У 1940-му ми були щасливою родиною. Мої батьки, товариські гостинні люди, добирали друзів з-поміж офісних колег батька та з кола жінок, які разом з мамою

* ФДР — Франклін Делано Рузвельт, американський політик та державний діяч, адвокат, 32-й Президент США в 1933—1945 роках від Демократичної партії. Шестиюрідний брат ФДР Теодор Рузвельт (1858—1919) — 26-й президент США. (Тут і далі примітки перекладачки).

допомагали організовувати Батьківсько-вчительський комітет у новозбудованій школі на Ченселлор-авеню, де вчилися ми з братом. Усі вони були євреями. Чоловіки нашого району або мали власну справу — хазяйнували у місцевій цукерні, у гастрономі, ювелірній крамничці, магазинах одягу, меблів, авторемонтній майстерні або кулінарії, тримали крихітні ремісничі майстерні вздовж маршруту Ньюарк-Ірвінгтон, заробляли на життя послугами сантехніка, електрика, маляра чи кочегара — або ж працювали пішими торговими агентами, як мій батько, і щодня обходили міські вулиці та людські домівки зі своїм крамом та з його продажу отримували комісійні. Єврейського походження лікарі, адвокати й успішні комерсанти-власники великих магазинів у центрі міста жили у власних окремих будинках на вулицях, що розбігалися від східного схилу пагорба Ченселлор-авеню, ближче до трави й дерев Віквейкського парку — трьохсот акрів доглянутої землі з озером для прогулянок на човнах, полем для гольфу і треком для кінних перегонів, що відгороджували район Віквейк від промислових підприємств та портових складів, розтягнутих уздовж автотраси-27 й віадуку Пенсильванської залізниці на сході, від аеропорту, який бурхливо розвивався ще далі на схід, а ще східніше, на самісінькому краєчку Америки — від складів й корабельних доків затоки Ньюарк, де розвантажували судна з усього світу. На західному кінці нашого району, де не було парків і де жили ми, з-поміж мешканців іноді траплявся випадковий учитель або аптекар, але загалом серед наших найближчих сусідів було дуже мало освічених фахівців, вже не кажучи про заможні родини підприємців та фабрикантів. Чоловіки працювали по п'ятдесят, шістдесят, навіть по сімдесят чи й більше годин на тиждень; жінки майже без допомоги техніки, що полегшувала б їхню працю, проводили за роботою весь час — прали білизну, прасували сорочки, церували шкарпетки, перелицьовували комірці, приши-

вали гудзики, обробляли від молі вовняні речі, натирали до блиску меблі, замітали й мили підлоги, вимивали вікна, відчищали мийки, ванни, туалети й кухонні плитки, чистили порохотягами килимки, піклувалися про хворих, закупували харчі, куховарили, годували родину, прибирали в шафах та шухлядах, наглядали за малярськими роботами й хатніми ремонтами, готували все потрібне для релігійних обрядів, сплачували рахунки й вели облік у сімейних книгах доходів та видатків і водночас дбали про здоров'я, одяг, гігієну, навчання, поживне харчування, поведінку, дні народження, дисципліну й духовність дітей. Кілька жінок трудилися разом зі своїми чоловіками у сімейних крамничках на сусідніх вулицях, а після уроків та по суботах їм підсобляли старші діти, які розносили замовлення, наглядали за товарами й прибирали.

Саме робота, а не релігія була тією характерною ознакою, за якою я розрізняв наших сусідів. Ніхто в районі не мав бороди, не одягавсь у старосвітські убори давніх часів і не носив на голові кіпи ні на вулицях, ні в тих домішках, якими я день у день валандався з друзями дитинства. Дорослі зовні вже дотримувалися релігійних обрядів не так, як раніше, або й взагалі не дотримувалися їх всерйоз, тож крім старих крамарів на кшталт кравця та кошерного різника — а ще хворих чи німецьких дідусів та бабусь, які з необхідності жили при дорослих нащадках — заледве чи хтось по сусідству розмовляв з акцентом. До 1940 року єврейські батьки та їхні діти на південно-західному кутку найбільшого міста у Нью-Джерсі говорили між собою американоанглійською, що звучанням більше скидалася на мову в Алтуні чи Бінгемтоні, аніж на діалекти, що ними, як усім відомо, розмовляють наші єврейські кривні у п'яти районах по той бік Гудзону. Трафаретний напис івритом був на вітрині різника й на одвірках маленьких синагог по сусідству, але більше ніде (окрім цвинтаря) людське око не ризикувало зачепитися за абетку з мо-

литовника на протывагу знайомим літерам рідної мови, якою послуговувалися практично всі для втілення усіх мислимих задумів, благородних чи нищих. У газетному кіоску перед цукернею на розі вулиці покупці просили «Рейсінг Форм» вдесятеро частіше, ніж щоденну газету мовою їдиш «Форвертц».

Ізраїлю ще не існувало, шість мільйонів європейських євреїв ще були живі, а чому Палестина (яка була підмандатною територією Великої Британії від часу ліквідації переможними союзниками у 1918 році останніх віддалених провінцій небіжчиці Османської імперії) мала таке велике значення для людей довкола мене, являло для мене загадку. Коли незнайомиць, котрий і справді мав бороду і котрого жодного разу не бачили з непокритою головою, раз на кілька місяців щойно вечоріло приходив і каліченою англійською просив про офіру на заснування національної батьківщини для євреїв, я не розумів, що він робить на наших сходах, хоча й був кмітливою дитиною. Батьки давали мені або Сенді кілька монет кинути в його скриньку для пожертв, і я щоразу вважав цю щедрість лише виявом доброти задля того, аби не вразити почуття бідного дідуса, а той з року в рік, здавалося, так і не міг второпати, що у нас вже є батьківщина, де живе три покоління. Я присягав на вірність прапоріві нашої вітчизни щоранку в школі. Я співав пісні про її дивовижі з однокласниками на шкільних зборах. Я радісно відзначав її національні свята й не замислювався над тим, чому мене так захоплюють феєрверки Четвертого липня, чи індичка на День подяки, а чи подвійні бейсбольні матчі на День пам'яті*. Нашою батьківщиною була Америка.

А потім республіканці висунули Ліндберга кандидатом у президенти, і все змінилося.

* З 1890-х до 1950-х років більшість команд вищої ліги за графіком мали зіграти по дві гри на кожне з трьох національних свят, що припадали на бейсбольний сезон: День пам'яті 30 травня, День незалежності 4 липня та День праці у перший понеділок вересня.

Майже десять років у нашому кварталі Ліндберг вважається таким самим великим героєм, як і де-інде. Так трапилося, що його безпосадковий одиночний переліт тривалістю тридцять три з половиною години з Лонг-Айленда до Парижа у крихітному моноплані «Дух Сент-Луїса» навіть збігся з тим весняним днем 1927 року, коли мама збагнула, що вагітна моїм старшим братом. І тому молодий авіатор, чия відвага приголомшила Америку та весь світ і чий досягнення провістили майбутнє неймовірного прогресу повітроплавання, зрештою посів особливе місце в галереї родинних байок, з яких зазвичай проростає перша цілісна міфологія дитини. Таїна вагітності й героїзм Ліндберга злилися воедино й наділили чимсь особливим, майже божественним мою матір, первісток якої прийшов у життя в супроводі звістки без перебільшення всесвітньої ваги. Сенді пізніше увіковічнив цю мить на малюнку, де зобразив, як дві визначні події наклались одна на одну. На картині — котру він намалював у дев'ять років і котра з якогось дива відгонила естетикою советського плаката — Сенді створив уявний образ мами вдалині від нашої домівки, серед радісної юрби на розі Брод і Маркет. Струнка молода жінка двадцяти трьох років з темним волоссям і з усмішкою, що випромінює суцільну щирі радість, несподівано чомусь зовсім сама і чомусь у квітчастому кухонному фартушку, стоїть на перехресті двох найжвавіших міських магістралей і однією рукою прикриває фартуха там, де вигин її стегон і досі оманливо дівочий, а другою єдина з усього натовпу показує на небо, на «Дух Сент-Луїса», що у всіх на очах пролітає над центром Ньюарка саме в ту мить, коли вона раптом усвідомлює, що, здійснивши героїчний вчинок не менш тріумфальний для смертної людини, ніж подвиг Ліндберга, вона завагітніла Сенфордом Ротом.

Сенді було чотири, а я, Філіп, ще не народився, коли в березні 1932-го, первістка самих Чарльза та Енн Морроу Ліндбергів, хлоп'я, чию появу двадцять місяців тому свят-

кувала вся країна, викрали з нового родинного будинку, розташованого осторонь від людських очей у сільській місцевості Гоупвелл, штат Нью-Джерсі. Через якихось десять тижнів напівзотліле тіло дитини випадково знайшли в гаю за кілька миль від будинку. Дитину вбили чи то навмисно, чи випадково після того, як вихопили з колиски, у п'ятьмі винесли разом з постілью через вікно дитячої на другому поверсі та спустили по саморобній драбині додолу, поки няня й мати були заклопотані звичними вечірніми справами в іншій частині будинку. До того часу, як у Флемінгтоні, Нью-Джерсі, суд у справі викрадення і вбивства дитини визнав тридцятип'ятирічного Бруно Гауптмана — злочинця, який колись вже відбував ув'язнення в німецькій тюрмі, а тепер жив у Бронксі з дружиною-німкенею — винним, мужність пілота, котрий самотужки здійснив перший трансатлантичний переліт у світі, вже просякла пафосом, що перетворив його на мученика-титана в одному ряду з Лінкольном.

Після суду Ліндберги поїхали з Америки, сподіваючись за допомогою тимчасової експатріації захистити своє нове немовля від зла і повернути собі бодай якесь право на таємницю особистого життя, якої вони прагнули. Родина перебралась у маленьке село в Англії, і звідти Ліндберг почав їздити в нацистську Німеччину як приватна особа, тож для більшості американських євреїв перетворився на мерзотника. За п'ять візитів, під час яких славетний авіатор мав можливість особисто ознайомитися з величиною німецької воєнної машини, його демонстративно розважав маршал авіації Герінг, йому урочисто вручали нагороди від імені фюрера, а сам герой цілком відкрито висловлював повагу Гітлеру, називаючи Німеччину «найцікавішою державою» світу, а її вождя — «великою людиною». І всю ту цікавість та захоплення він виявив уже після того, як расистськими законами Гітлера 1935 року у євреїв Німеччини відібрали їхні громадянські, соціальні та